

IN MEMORIAM

Йовка Тишева

В края на миналата академична година се разделихме с проф. дфн Искра Ликоманова. Тя не беше автор на учебници и учебни помагала за българското училище, не беше сред експертите по въпросите на езиковото и литературното обучение. Тя обаче беше от учените, които дават облика на съвременната славистика и българистика. А от непротиворечивата, добре аргументирана филологическа теория тръгва добрата педагогическа практика. Изследванията на Искра Ликоманова в областта на актуалното състояние на славянските езици, на езиковата ситуация и динамиката на българския език са именно такава надеждна теоретична основа. Общуването с чуждите литератури и култури, въпросите на превода и межкултурния трансфер също бяха част от научната проблематика в нейните текстове.

Искра Ликоманова завършва специалността „Славянска филология“ (полски, сърбо-хърватски и руски) в СУ „Св. Климент Охридски“. След подготовка в Ягелонския университет в Краков през 1983 г. защитава дисертация на тема „*Charakterystyka interpunkcji polskiej w swietle normy i praktyki*“ и получава научната и образователната степен *доктор по филология*. От 2006 г. е доктор на филологическите науки с дисертация на тема „*Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художественния текст.*“ Научното ѝ развитие преминава през поредица от специализации в Прага, Варшава, Рим, Оксфорд, чиято научна проблематика е свързана със славянското езикознание, теорията на превода и межкултурните и езиковите контакти.

Академичната кариера на Искра Ликоманова започва в Института по български език, а от 1997 г. се свързва със Софийския университет, с Катедрата по славянско езикознание. От 1997 г. тя е доцент по теория на превода в тази катедра, а от 2007 г. – професор. Работила е и като хоноруван преподавател във Великотърновския университет – по дисциплините „*Историческа граматика*“ и „*Съвременен полски език*“, в Шуменския университет, в Ягелонския университет в Краков. От 2009 г. до края на дните си тя беше лектор по български език в университета „Ла Сапиенца“ в Рим. В рамките на редица международни програми е изнасяла лекции в университетите в Белград, Варшава, Грац, Дрезден, Ерланген, Марбург, Оксфорд, Рим.

В периода 2001 – 2003 г. като заместник-декан на Факултета по славянски филологии на СУ Искра Ликоманова беше ангажирана с организацията на международната дейност на факултета. Като един от основателите на магистърската програма „*Преводач-редактор*“ (2002 г.) тя отстояваше с целия си личен авторитет и амбиция правото на съществуване на подобна интердисциплинарна програма

именно във Факултета по славянски филологии. След периода на недоверие и скептицизъм, характерен като цяло за прехода към тристепенно обучение в университета, днес тази програма вече се е утвърдила като най-предпочитаната и успешна магистърска програма във Факултета по славянски филологии.

Широтата на научните интереси на Искра Ликоманова, търсенето на новото, непознатото или нетрадиционното се проектират особено ярко в научните проекти, в които е участвала: координатор на проекта „Автобиографичните истории – езикови, културни и психологически характеристики“, финансиран по програма на Централноевропейския университет (1994 – 1996 г.); координатор на проекта „Библиотека Славика“, финансиран от фондация „Отворено общество“ (2001 – 2002 г.); координатор на проекта „Balkan media mutual reading“, в който участват Софийският университет, Университетът в Скопие, Белградският университет (2002 г.). Тя е част от екипа на проекта „Балканските традиции – съжителство на култури, религии и езици“, финансиран от фондация „Отворено общество“ (2004 – 2005 г.) и ръководител на проекта „Старинна българска култура в полиетничен контекст (фолклор, език и традиции на банатските българи във Войводина)“, с финансовата подкрепа на фонд „Научни изследвания“ на МОН (2007 – 2010 г.). Тематиката на тези проекти я води от личните истории на жени от различни поколения в района на Банско през филологическото славистично наследство до многоезичието на областта Банат, попадаща днес в териториите на три държави – Румъния, Сърбия и Унгария. Научните проекти срещат изследователските интереси на Искра Ликоманова с колеги и съмишленици, стават повод за нови инициативи, поставят началото на нови творчески контакти. Но се заявяват най-ясно в над 200 научни публикации, в рецензиите и обзорите, в преводите, в научните редакции на различни авторски и преводни текстове, които Искра Ликоманова ни остаава.

Поглеждайки към монографиите, статиите и научните съобщения на Искра Ликоманова веднага може да очертаем нейните безспорни научни приноси в няколко области на филологическото познание: теория на превода, описание на славянските езици (актуално състояние на граматическата и лексикалната система, езикова ситуация и развойни тенденции), лингвистика на текста (устни и писмени текстове). Сред тях като най-значими могат да се определят приносите ѝ в теорията на превода, в частност на славяно-славянския превод. Те са представени в две от нейните монографии: „Преводът: между теорията и практиката“, С., 2002, и „Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художествения текст“, С., 2006. Първата от тях представя вижданията на Искра Ликоманова за теоретичните основи на тази дисциплина. Тя определя теорията на превода като синкретична, интердисциплинарна наука, която анализира различни видове текстове: писмени (художествени, публицистични и т.н.) и устни. Обект на теорията на превода е текстът – текстът на оригиналния език, на който е мислен и създаден, и текстът, препредаден чрез езика на превода. Очакването тези два текста да се припокриват смислово и функционално се реализира в една или друга степен в зависимост от езиковата и социо-културната компетентност на преводача. В монографията един от централните теоретични въпроси е този за същността

на преводната единица – транслема, транслатема. На практика може да се превеждат единици на всички езикови равнища, включително и на фонетично (затова е отделено подобаващо място на въпросите на транскрипцията и транслитерацията). Понеже анализът на превода се прави най-вече на текстово и интертекстово равнище, важно е и преводчът, и теоретикът в областта на транслатологията да са запознати с особеностите на различните видове текстове. Отделено е място и на въпроса за видовете превод. Искра Ликоманова много точно систематизира и онагледява типовете класификации, като предлага и свой комплексен модел. Открити са специфичните граматически и лексикални особености на превода на видовете писмени текстове: научно-технически, публицитично-информационен, административно-делови и превод на поезия. Практиката на превода е илюстрирана именно чрез конкретни наблюдения върху превод на поетически текстове – шест превода на български език на едно стихотворение; превод на една творба на български, на английски и на два славянски езика; на два превода на български език на една творба с дистанция от 60 г. между преводите.

Монографията *Славяно-славянският превод, Лингвистичен подход към художествен текст*, С., 2006 е първото по рода си цялостно изследване на особеностите на превода от славянски на друг славянски език. Определят се редица славянски специфики на превода, свързани с транспозициите и лексикалните трансформации, както и със стилистичното (не)съответствие при превода. Задълбочена е класификацията на преводните текстове; разширен е анализът на трансформациите при превод. Теоретичните въпроси са илюстрирани чрез наблюдения върху преводите на „Майстора и Маргарита“ на М. Булгаков – едно от любимите произведения за сравнителни транслатологични анализи на Искра Ликоманова, представено и в редица нейни статии и доклади.

Наред с езиковите и социо-културните аспекти на превода като процес на разбиране, интерпретация и преизразяване на оригинала със средствата на друга езикова система и в друг контекст, Искра Ликоманова се занимава и със семиотичните аспекти на превода – в статиите за превод на каламбури, на значещи заглавия, за неузуалното словообразуване и авторските неологизми, за езиковите игри. Нейните наблюдения показват, че не само в разговорната реч, но и в езика на печата, и в политическия език на трансформация се подлага най-комуникативно значимата част, като подмяната на информативно значими елементи цели нарушаване на стереотипа.

Наблюденията на Искра Ликоманова върху актуалното състояние на лексикалните системи на славянските езици са приноси и за теорията на славянското езикознание, и за теорията на превода. В статиите ѝ на тази тема четем за механизмите на заемане на лексикални елементи в различните славянски езици, за процесите на терминологизация на нова лексика, за рестандартизацията и колоквиализацията в южнославянското езиково пространство. Материалът, който Искра Ликоманова е анализираща, също е впечатляващ – в корпусите ѝ наред с лексикографските данни и медийните масиви присъстват ежедневни битови устни и писмени текстове, различни типове кратки информативни текстове (реклами,

обяви, рецепти, инструкции и под.). Друга „тема с продължение“ в славистичните изследвания на Искра Ликоманова е темата за актуалното състояние в езиковите системи на славянските езици: за спецификата на езиковите ситуации в отделните славянски страни, за отношението между книжовно и разговорно, за стандарта и субстандарта и влиянието на обществените промени върху езиковите формации.

Пионерска беше работата на Искра Ликоманова по изследване и на още един специфичен обект – устната реч, устните текстове както на български език, така и в съпоставка с други славянски езици. И досега монографията ѝ „*Синтаксис на българската разговорна реч (в съпоставка с други славянски езици)*“, С., 1992, остава единственото по рода си цялостно детайлно изследване на синтактичните особености на устната спонтанна неподготвена комуникация. Със завидна изследователска интуиция Искра Ликоманова е регистрирала онези специфични черти, които отличават устното от писменото общуване, подготовеното от спонтанното, диалогичното от монологичното. Изследванията ѝ по тази тема се основават на богата база данни, резултат от личната ѝ събирателска дейност чрез теренни проучвания, включено наблюдение, анкети и т.н. В океана на живата реч тя успяваше да види промените в езиковата система, иновациите и тенденциите в динамиката на българския език. Статиите ѝ за особеностите на устните текстове, за структурата и организацията на репликите в устната реч съвсем основателно могат да се окачествят и като основополагащи, и като хрестоматийни, защото задават параметрите на обективното научно изследване на актуалното състояние на българската реч.

Пак с българската реч, само че реализирана в чуждозиково обкръжение, бяха свързани едни от последните творчески проекти на Искра Ликоманова – за езика на българите павликяни, живеещи в областта Войводина в Сърбия. Ентузиазъмът да се изследва неизследваното беше първото предизвикателство – защото за тази българска общност почти нямаше данни, включително и в подборните диалектоложки изследвания на български говори извън територията на България. Освен анализ на актуалното състояние на именната система в говора и на особеностите на многоезичната езикова ситуация, в която живеят банатските българи, Искра Ликоманова извърши огромна проучвателска работа върху граматиките на павликянския език на Й. Рил, издадени в средата и края на XIX век. Сравнението на предлаганата в граматиките норма с реалната диалектна норма, представена в устните и писмените текстове на банатските българи, очертава динамиката в диалектната система.

Препрочитайки списъка с публикации на Искра Ликоманова, за пореден път бях впечатлена от широтата на научната проблематика, с която беше изпълнено динамичното ѝ ежедневие. Видях и недовършените проекти, започнатите анализи или само набелязаните въпроси, които чакат своята пълна разработка – наред със спомените, емоциите, съпреживените моменти и тези „програми“ за бъдещи изследвания са част от наследството, което Искра Ликоманова ни остави.